

Adaletnâmelerde Vergi Hükümleri (I.Ahmet Dönemindeki Adaletnâmeler Üzerinden Bir Tahlil)¹

Mehmet Ali Türkmenoğlu²

Özet

Sanayi öncesi tüm tarım toplumlarında olduğu gibi Osmanlı ekonomik sistemini de genellikle toprağa bağlı olarak toplanan vergiler oluşturmaktaydı. Para ekonomisinin yeterince gelişmemiş olduğu Klasik Dönemin şartları vergilerin doğrudan devlet tarafından toplanmasını engellemekteydi. Bu yüzden devlet vergileri toplaması için çeşitli yönetici, kadı ve askerleri görevlendirmişti. Vergi toplayanlara devlet hazinesinden doğrudan para çıkmaması için maaşlarını da halktan belirlenmiş miktarda vergi olarak toplama hakkı verilmişti. Vergileri toplayanların zaman zaman devletin verdiği yetkiyi kötüye kullandığı, halka zulmettiği ve fazladan vergi aldığı vaki olabiliyordu. Bu tür davranışlara karşı padişahlar tedbir almak amacıyla adaletname adı altında hükümler yayınlamışlardır. Adaleti emreden bu hükümlere adaletname denilir. Bu hükümler ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Ne var ki Adaletnamelerle ilgili yapılan bu çalışmaların çoğunda konu genel çerçevede içerisinde ele alınmış olup adaletnamelerin belli bir dönem içerisinde ele alınıp incelendiği çok az çalışma vardır. Halbuki her dönemin kendi özel şartları mevcut olup bu çalışmaların dönem şartları açısından da tahlil edilmesi anlaşılmasına önemli ölçüde katkı sağlayacak bir unsurdur. Bu sebeple bu makalede Adaletname örnekleri içerisinde I. Ahmet döneminde yayınlanan fermanların vergilerle ilgili hükümleri tahlil edilmiş anlaşılmaya çalışılmıştır.

1. GİRİŞ

Osmanlı devleti kuruluşundan itibaren fetih politikaları ile topraklarını genişletmiş ve bu topraklar devlet malı sayılmıştır. Miri toprak adı verilen

1 Bu bölümde emeği geçen öğrencim Hatice Tekin'e teşekkür ederim.

2 Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, maliturkmenoglu@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8826-6572.

devlet toprakları reayaya belli koşullarda kiraya verilmiş ve kira bedeli olarak da ürün vergisi ve bedeni hizmet istenmiştir.³ Bu vergiler öşür ve haraç denilen şer'î vergilerdir. Bu vergilerin yanında cizye, gümrük, avarız, bac, bad-ı heva, hasılat, iane, ve caize gibi toprağa bağlı olmayan çeşitli şer'î ve örfi vergiler de alınmaktaydı.⁴ Bu vergilerin devlet tarafından doğrudan toplanması imkansız olduğundan bunları toplama görevi tımarlı sipahi, sancak beyi, beylerbeyi ve kadılar gibi çeşitli devlet görevlilerine verilmiştir. Vergilerin miktarı ve toplanma usulüyle ilgili başta çeşitli kanunnameler yayınlanmıştır.⁵ Vergi toplama konusunda usulsüzlük ve haksızlığın artması ile Kanuni Sultan Süleyman tarafından bu usulsüzlük ve haksızlıkların engellenmesi için ilk kez adaletname adı verilen padişah hükmü yayınlanmıştır.⁶ Adaletnameler daha sonra diğer padişahlar tarafından günün şartlarına göre değiştirilip genişletilerek yayınlanmıştır.

2. ADALETNÂMELERİN MAHİYETİ VE MUHTEVÂSİ

Osmanlı padişahları reayayı Allah'ın kendisine emaneti olarak biliyor ve bunun için Müslim ya da Gayrimüslim ayırmaksızın bütün tebaa⁷ üzerinde adaleti sağlamayı sadece dünyevi bir görev olarak değil ayrıca dini bir görev olarak da görüyordu.⁸ Osmanlı yerel yöneticilerinin tebaaya zulmetmesi ve usulsüz olarak vergi toplaması 16. ve 17. Yüzyıllarda⁹ halkın şikayetlerini arttırmış bu durum padişahlar tarafından adaletnamelerin yayınlanmasına sebep olmuştur. Adaletname yerel yöneticilerin reayaya karşı otoriteyi kötüye kullanması ve kanuna aykırı davranışlarda bulunması üzerine yayınlanan padişah hükmüdür.¹⁰ Adaletnameler padişahların kudret ve gücüne bağlı olarak yayınlanıp onun reaya ve yerel yöneticiler üzerinde gücünün ve kudretinin üstünlüğünü göstermekteydi.¹¹

3 Mehtap Özdeğer, “Osmanlı İmparatorluğunda Miri arazi rejimi ve Tahrir Geleneği”, *Manas Journal of Social Studies*, (Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi) c.3, 2003, s.2

4 Berna Çaçan, “Osmanlı Devletinde Vergi Sistemi ve Bir Çeşit Vergi Toplama Usulü Sistemi: Têmettuat Defterleri “ *Electronic Journal of Vocational College*, 2015, s. 10

5 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tablôlleri* “ Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri”, Fey Vakfı, İstanbul, 1990, c.1, s. 88

6 İlber Ortaylı, Taha Akyol, *Tarihın Gölgesinde*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014

7 Tâner Aslan, “ *Osmanlı Devleti'nin Siyasi ve İdari Tarihinde Adalet ve Müsavat Meselesi* ”, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler e-Dergisi*, S.21, 2010, s.3

8 Mustafa Budak, “ *Balkanlarda Osmanlı Hoşgörüsü mü, Osmanlı Adaleti mi?* ”Avrasya Etütleri Dergisi, S. 50, Ankara, 2016, s. 267

9 Efkân Uzun, *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyânlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal ve Ekonomik Hayata Etkisi (1630–1655)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 12

10 Halil İnalçık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, Eren Yayınları, İstanbul, 2000, s.75

11 Uzun, s. 12

Osmanlı dönemindeki adaletname anlayışı eski İran-Hint devletinin adalet anlayışına bağlı olarak gelişmiştir.¹² Buralarda eskiden beri yönetim yöneticinin gücü ve kudretine bağlıydı fakat yönetilenlerin huzursuzluğu ve hoşnutsuzluğu bu durumu tehlikeye atmaktaydı. Bu tehlikenin önüne geçmek ise yöneticinin adil olmasıyla mümkün olabilmekteydi. Eski İran'da yöneticinin otoritesini koruması için adil olması gerektiğini yazan Pendname, Siyasetname, Nasihatname gibi eserler vardır. Türkler için aynı şekilde öğütler içeren eserlerden bir tanesi Kutadgu-Bilig'dir.¹³ Bu eser Osmanlı yönetimi için de geçerli olacak olan ünlü adalet dairesini şu şekilde anlatıyordu: “Memleketin devamı için ordu, orduyu beslemek için mal, halkı mal sahibi olması için huzur, huzurun sağlanması için de adaletle ihtiyacı vardır.”¹⁴

Adil devlet arayışı bir takım kurumları ortaya çıkarmıştır. Bunlar, Darül-adl, Darül mezalim, Divan-ı ala, Teftişi memalik ve en son adaletname ilanlarıdır. Bu divanlarda genelde memurların otoritelerini kötüye kullanmaları ve görevlerini yerine getirmemeleri, divan kâtiplerinin vakıf kontrolüyle ilgili bozukluklar ve kadı hükümleriyle ilgili şikâyetler dile getirilmiştir. Osmanlı halkının şikâyetleri genelde vergi toplanması konusunda yapılan usulsüzlüklerle ilgili olmakta ve adaletnameler de daha çok bu konularda yayınlanmaktaydı.¹⁵

Osmanlı padişahları adaletnameleri doğrudan şahıslara değil bütün idareciler için göndermiştir. Yapılan su-i istimler padişaha giden toplu şikâyetler ve teftişler ile tespit edilmekteydi. Tahta çıkan her padişah adil bir padişah olduğunu göstermek için adaletnameler yayınlardı. Adaletnameler içeriğine baktığımızda; vergi yolsuzlukları, halka gereksiz yere salınan salgınlar, kadıların yaptıkları su-i istimler, angaryaların reaya ve tımarlı sipahiler arasında sorun oluşturması, Kadı ve naipin görevlerini kötüye kullanmaları, bid'atları ve bad-ı heva denen vergilerin haksız yere alınması gibi yolsuzluk ve haksızlıkların önlenmesiyle ilgili hükümler yer almaktadır.¹⁶

Adaletnameler yayınlanmadan önceki dönemlerde de padişahlar adaleti sağlamak adına çeşitli fermanlar yayınlamış ve kanunnamelerle vergi miktarı ve toplama usulü belirtilirdi. Bu şekilde halk su-i istimallerden korunmaya çalışılmıştır.

12 Aslı Yılmaz Uçar, “ Osmanlı-Siyaset-Yönetim Düşün Geleneği: Daire-i Adalet'in Yönetimi ” Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, C.7, S.17, 2012/17, s.2

13 İnalçık, 2000, s.75

14 Yüksel Çelik vd., *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (1703-1876)*, Açık öğretim Yayınları, Eskişehir, 2013, s.155

15 İnalçık, 2000, s.76-78

16 Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988, c.1, s.346

3. I. AHMED DÖNEMİNDE VERGİLERLE İLGİLİ ÇIKARILAN ADALETNÂMELER

I. Ahmed henüz 14 yaşında iken tahta geçmiş¹⁷1603 ve 1617 yılları arasında devleti yönetmiştir. Kendi döneminde reayayı ehl-i örfün zulmünden korumak ve terk edilen köylerin tekrar iskan edilmesi için 1609 yılında adaletname çıkarmıştır.¹⁸ Bu adaletnameler Rumeli ve Anadolu Eyaletleri adaletnemeleri olarak ikiye ayrılan 1018 tarihli adaletnameleridir.¹⁹ Bu adaletnameler ehl-i örfün kanunlarda belirtilen vergiler dışında bidat olarak vergiler alması ve halka zulmetmesi üzerine halkı bu tür su-i istimallerden korumak amaçlı hükümler içermektedir.

Osmanlı Devletinde alınan vergilerin miktarı tespit edilmek için mufassal defteri, icmal defteri, vakıf ve emlak defteri, avarız ve cizye defterleri gibi defterler tutulmaktaydı. Osmanlı Devletinde Fatih döneminden beri tımarlı sipahi ve reaya arasındaki ilişki ve vergi şekli 7 kulluk hizmet adı altında düzenlenmiştir. Yedi kulluk hizmeti; reyanın sipahiye 3 gün hizmet etmesi ya da karşılığı olan 3 akçe ödemesi, orak yani bir araba ot ve ya karşılığı olan 7 akçe ödemesi, dögen yani yarım araba saman ya da karşılığı olan 7 akçe ödemesi, bir araba odun ya da karşılığı olan 3 akçe ödemesi, boyunduruk yani arabayla hizmet ya da 2 akçe ödemesi şeklindedir. Bu hizmetin peşin miktarı ise 22 akçe olarak belirlenmiştir. Yedi kulluk hizmetinin adı altında alınan raiyyet rüsûmunun gayrimüslimlerdeki karşılığı ise ispençe idi.²⁰ Daha önceki dönemlerde olduğu gibi I. Ahmed döneminde de tımarlı sipahinin bu vergileri alırken halktan kanunlarda belirtilenden fazla aldığı ve özellikle halktan bedeni hizmet olarak kanunda geçmeyen işler yapmalarını istediği görülmüştür. 1018 tarihli adaletnemede tımarlı sipahinin kendi dirlikleri içerisindeki köylere on beş atlı ile gidip üç gündен fazla kalmaları yasaklanmıştır. Bu yasağın getirilme nedeni bir köyü ortak olarak elinde bulunduran sipahilerin köylere atlarıyla gelip reyanın evinde oturmakta, kendileri de hayvanları da bedava beslenmekte, ayrıca nal-baha, selamlık, hizmetkar akçesi ve reşid akçesi adıyla kanuna aykırı olarak çeşitli vergiler almalarıydı.²¹

17 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tablâlleri* “ Osmanlı Hukukuna Giriş ve I. Ahmed Devri Kanunnameleri, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1996, c.9/1, s.19

18 Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1988, s.30

19 Akgündüz, 1996, s.555-569

20 Halil İnalçık, “*Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü*” Osmanlı İmparatorluğu Toplu ve Ekonomi, Eren Yayınları, İstanbul, 1996, s.39-49

21 İnalçık, 2000, s. 96-98

1018 tarihli adaletnamedeki bir şikayete göre; askerler reaya istesin ya da istemesin onlara bir bıçak bir takke ve benzeri şeyler bırakıp karşılığında damızlık diye birer koyun, birer kovan ya da ikişer, üçer kile buğday toplatmakta vermeyenlere ise dayak atmaktaydı. Onun dışında reayayı tarla bağ ve bahçelerinde zorla çalıştırıyorlardı. Çalışmayanın parasını alıyor ve onları dövüyorlardı.²² Daha önce Fatih kanunnamesinde üç gün bedeni hizmetin karşılığı üç akçe olarak belirlenmiş ve hizmet edeceklere ise üç gündenden fazla hizmet ettirilmesi yasaklanmıştı.²³

Osmanlı Devletinde olağanüstü dönemlerde görevlilerin reydan salgun ve salma vergileri isteme hakkı vardır. Fakat görevliler bu durumu su-i istimal edip köylere devre çıkıp köylüye kendilerini ve hayvanlarını besletmişlerdir. 1018 tarihli adaletnamede de beylerbeyi ve sancak beyinin haslarını iltizama alan voyvodaların her köyden ayda otuz kırk salma topladıkları görülür. Aynı adaletnamede bu voyvodaların halkın sadece yiyeceğini değil hayvanlarını, kölelerini ve mallarını ele geçirmiş, her türlü vergiyi kanun ve defterlerde yazılandan fazla aldıkları konusunda şikayetler bulunur. Beylerbeyi ve sancak beyleri de cerime toplamak için devre çıkıp, günlerce burada kaldıkları, reyadan bedava yiyecek ve hayvan aldıkları üstelik cerimeleri de fazladan aldıkları anlaşılmaktadır.²⁴ Bu sebeplerden dolayı 1018 adaletnamesinde devir ve salgun yapılması ve beylerbeyi ve sancakbeylerin haslarını iltizama vermeleri yasaklanmıştır.²⁵

Osmanlı Devletinde su-i istimalle açık olan diğer vergi şekli de bad-ı heva vergileridir. Bad-ı heva resimleri; tütün resmi, deştibani, resm-i arus, cürüm resmi, duhan resmi, yava ve kaçgun gibi vergilerdir.²⁶ 1018 tarihli adaletnameye göre; beylerbeyi ve sancak beyleri devre çıkma bahanesiyle gittikleri köylerde sadece cinayet sebebiyle öldürülenler için değil herhangi bir sebeple kaza sonucu ölenler için de halktan cinayettir diye 100 kuruş kan cürümü almaktaydılar.²⁷ Adaletnameye göre katil olan kişi serbest reyadansa ve cürümüne karşı kısas uygulanmışsa karşılığı bir akçe ve bir habbe cerime alınmazdı. Eğer cürümü işleyen tımarlı sipahiye bağlı ise cürümünü ona vermesi gerekmekeydi.²⁸

22 Onur Karahanoğlu, *Türkiye'de İdari Yargı Tarihi*, Doçentlik çalışması, Ankara, 2005, 80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/makaleler/turkiyedeidariyargitarihi.pdf, s.71

23 İnalçık 1996, s. 39

24 İnalçık, 2000, s.102

25 Akgündüz, 1996, s 557

26 Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1991, c.4, s.346s.416-417

27 İnalçık, 2000, s. 101

28 Akgündüz, 1996, s. 557

Yerel yöneticilerin halktan kanuna aykırı aldığı vergilerin şikayet edildiği mercii kadıdır.²⁹ Fakat kadılar adaleti sağlamla görevli iken bir de kendileri halka zulmetmiş haksız yere vergiler almıştır. Kadılar mahkemeden sonra karar nüshası için aldıkları harçları arttırmaya çalışmış kendi yerlerine kanuna aykırı olarak naipler atamışlardır.³⁰ Bu naipler iltizam yoluyla atanmış ve iltizam parasını çıkarmak için halka zulmetmiştir. Kadı ve naipler resm-i kısmet, nikah resmi, şerri hüccet ve itakname gibi vergilerin kanunnamelerde miktarları belli olmasına rağmen halktan bunları fazla miktarda ve zorla alıyorlardı. 1018 adaletnamesinde kadıların devre çıktığı halkta parasını ödemedi yiycek almaları yasaklanmıştır. Adaletnameye göre; Kadı ve naipler reayaya haber vermeden gündüz köylere gidip yeni mezarları kayda geçiriyorlar ve Hristiyanlar para vermezse ölümlerini gömmelerine izin vermiyorlardı. Miras kısmında da eşyaları yüksek fiyattan biçerek daha fazla resim almaya çalışıyorlar ve daha önceki miras taksimi yanlıştır diyerek tekrar taksim yapıp resim alıyorlardı. Resm-i kısmet binde on beş olduğu halde 1 kuruş almakta şerri hüccetlerden fazla resim almaktaydılar. İtilaflı tımar ve zeametlerde kesin hüküm verilmiş olmasına rağmen başkasına mürasele vesikasıyla gelirini verebiliyorlardı.³¹

Kadı ve naipler cerime alabilme haklarını da su-i istimal ederek voyvodalarla birlikte halktan fazladan ve gereksiz yere³² cerimeler almışlardır. 1018 tarihli adaletnemede; kadıların reaya ve berayaya zulmetmesinden dolayı onların haklarından gelinmesi gerektiği ve emirlere aykırı iş yapmalarından dolayı teftişlerinden kaçınılması gerektiği yazılmaktadır.³³ Buradan anlaşılan kendisini adaleti tesis için vazifedar gören sultanın bu vazifesini yerine getirmeye çalıştığı ve bu çalışmasını yaparken muhataplarını sertçe ikaz ettiği ikazına uymayanların ise belgelerdeki ifadesiyle haklarından gelinmeye çalışılacağıdır. Hakikaten emirlere uymayanlar “kanlarının helal karılarının bâin olacağı” şeklinde tehdit edilmişlerdir.

4. SONUÇ

I. Ahmed'in çıkardığı adaletnamelerin içeriği ve diğer adaletnamelerin genel özelliğine baktığımızda devletin idare ve yargıyı temsil eden kesimin

29 Şeniz Anbarlı Bozatay, Konur Alpdemir, “*Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme*”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.6, S.10, 2014, s.74

30 Amy Singer, *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*, Çeviren: Sema Bulutsuz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 38

31 İnalçık, 2000, s. 109

32 Kemal Çiçek, Hasan Celal Güzel, , Salim Koca, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c.10 s. 176

33 Akgündüz, 1996, s, 566

halkı sömürmeye çalıştığını ve padişahların bu sömürünün önüne geçmek için adaletname adını verdikleri hükümler çıkardığını görüyoruz. Gerçekten 1018 adaletnameleri bize I. Ahmed'in o dönem halkı tımarlı sipahi, beylerbeyi, sancak beyi, voyvoda, kadı ve naip gibi devlet idarecilerinin baskısından ve sömürüsünden korumaya çalıştığını göstermektedir. Bu durum devletin devamı için halkın memnuniyeti ve rahat yaşamasının ne denli önem taşıdığını göstermektedir. Zira Osmanlı kaynaklarında da ifade edildiği gibi devletin temeli adalettir. Adaletin tesisi için adil bir padişah, adil bir padişahın adaleti sağlaması için güçlü ve bir ordu, güçlü bir ordu için dolu bir hazine, dolu bir hazine için zengin ve itaatkâr bir tebaa lazımdır. Tebaanın zengin ve itaatkâr olması ise onun adaletle idare edilmesi ile mümkün olup bu idarenin tesisi yollarından birisi de örneğini gördüğümüz gibi adaletnamelerdir. Her adaletname bize döneminin sosyal ve siyasi ortamı hakkında da birinci elden bilgi vermektedir. Bu sebeple bu çalışmada yapıldığı gibi her yayınlanan adaletnamenin ayrı ayrı ele alınması ve bu adaletnamelerin çıkarıldığı dönemin siyasi, ekonomik ve sosyal yapısının da göz önünde bulundurulması bizim dönemi ve olayları anlamamıza dolayısıyla hakkında daha sağlam bilgi ile yorum yapılmasına katkıda bulunacaktır.

5. KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tablilleri* “ Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri”, Fey Vakfı, İstanbul, 1990, c.1, s. 88
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tablilleri* “ Osmanlı Hukukuna Giriş ve I. Ahmed Devri Kanunnameleri, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1996, c.9/1
- ASLAN, Taner, “ *Osmanlı Devleti'nin Siyasi ve İdari Tarihinde Adalet ve Müsavat Meselesi* ”, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, S.21, 2010
- BOZATAY, Şeniz Anbarlı, Konur Alpdemir, “ *Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme* ”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.6, S.10, 2014, s.74
- BUDAK Mustafa, “ *Balkanlarda Osmanlı Hoşgörüsü mü, Osmanlı Adaleti mi?* ”Avrasya Etütleri Dergisi, S. 50, Ankara, 2016
- ÇAÇAN, Berna, “*Osmanlı Devletinde Vergi Sistemi ve Bir Çeşit Vergi Toplama Usulü Sistemi. Temettuât Defterleri* “ Electronic Journal of Vocational College, 2015
- ÇELİK, Yüksel vd., *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (1703-1876)*, Açık öğretim Yayınları, Eskişehir, 2013
- ÇİÇEK, Kemal, Hasan Celal Güzel, , Salim Koca, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, c.10
- İNALCIK, Halil, “Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü” Osmanlı İmparatorluğu Toplu ve Ekonomi, Eren Yayınları, İstanbul, 1996
- İNALCIK, Halil, Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet, Eren Yayınları, İstanbul, 2000
- KARAHANOĞLU, Onur, *Türkiye'de İdari Yargı Tarihi*, Doçentlik çalışması, Ankara, 2005, 80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/karahan/makaleler/turkiyedeidariyargitarihi.pdf
- ORTAYLI, İlber, Taha Akyol, *Tarihim Gölgesinde*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014
- ÖZDEĞER, Mehtap, “*Osmanlı İmparatorluğunda Miri arazi rejimi ve Tabir Geleneği*”, Manas Jurna IOf Social Studies, (Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi) c.3, 2003, s.2
- SINGER, Amy, *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*, Çeviren: Sema Bulutsuz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996
- Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988 c.1
- Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1991, c.4
- UÇAR, Aslı Yılmaz, “*Osmanlı-Siyaset-Yönetim Düşün Geleneği: Daire-i Adalet'in Yönetimi* ” Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, C.7, S.17, 2012/17
- UZUN, Efkan, *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyanlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal VE Ekonomik Hayata Etkisi (1630–1655)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2008